

83014 R

HANSEN, H.É.: Vzaimosvâz čteníã special'noj, naučno-populârnoj i hudožestvennoj literatury. Gosudarstvennââ biblioteka Ęstonskoj SSR im. Fr. R. Krejval'da. Tallin. Valgus, 1981. 99 p.

A szak-, az ismeretterjesztő és a szépirodalom olvasásának egymásrahatása.

Kivételesen gazdag tényanyagra támaszkodik az észt nemzeti könyvtár olvasásszociológiai kutatása, amely elsősorban az *olvasmány szerkezet* vizsgálatára irányult azzal a céllal, hogy a közművelődési könyvtárakban tudatosabban, s ezért eredményesebben folyhasson az olvasmány-

közvetítő tevékenység. Impozánsak a minták méretei: 1966-ban és 1977-ben (a folyamatot is vizsgáló kutatásról van szó!) összesen 4255 felnőtt lakostól szereztek információkat, s ezek mellett még kisebb, kiegészítő mintákkal is dolgoztak (közművelődési könyvtárakat használók, technikusok és mérnökök, munkások rétegei), több mint ezer fő vett részt egy kísérletben, és több mint félezer könyvtárhasználó olvasmányválasztásait figyelték meg. Három kérdésre kerestek választ a kutatók: 1. Milyen helyet foglal el az olvasók különböző képzettségű rétegeinek olvasmányai között a három olvasmánytípus: a szak-, az ismeretterjesztő és a szépirodalom, 2. Milyen hatással van az iskolai végzettség és a szakképzettség az olvasmányok összetételének kialakulására, 3. Milyen a különböző olvasmánytípusok kapcsolata, egymásrahatása.

A szerző nem rokonszenvezik a mennyiségelvű, a könyvtáros beavatkozásától közvetlen eredményt váró, voluntarisztikus olvasó irányítással, és csak az olvasó és az olvasás folyamatát jól ismerő könyvtáros nevelő tevékenységét érzi jogosultnak *Rubakinra* és – a Magyarországon kevésbé ismert – *Pokrovszkijra* hivatkozik, akik a lépcsőzetességet – Rubakin – és az „olvasmányhidak” (mi átvezető olvasmánynak hívjuk őket) alkalmazását – Pokrovszkij – szorgalmazzák, mint fő olvasáspedagógiai elveiket. Éppen ezért sajnálhatjuk, hogy nem fordított elég figyelmet az olvasó személyiségére, valamint arra, hogy az olvasási folyamat egyben választások és döntések folyamata is, és nem tisztázta eléggé, hogy miképpen kapcsolódhat bele a könyvtáros ebbe a folyamatba.

Ami az *olvasmány szerkezetet* illeti, a szerző is azt állapíthatta meg, hogy a szépirodalmi művek aránya arányosan csökken az iskolai végzettség növekedésével. A fizikai munkásoknál 55, a technikusoknál 45, a mérnököknél 39% az aránya az olvasmány szerkezetben. Nagy kár, hogy a szerző nem tett kísérletet a szépirodalmi olvasmányok minőségének érzékeltetésére, mert akkor a magyar olvasók választ kaphattak volna arra a kérdésre, hogy vajon más országokban is mutatkozik-e olyan tendencia, hogy az értékes szépirodalom és az ismeretterjesztő irodalom együtt kedvelése nő az iskolai végzettség növekedésével. A sok közül ebben a kutatásban csak két – kétségkívül fontos – tényező meghatározó szerepét vizsgálták az észt kollégák: az *iskolai végzettséget* és a *szakképzettséget*; nem állítva azt, hogy az összes közül ezek a legfontosabbak, de nem is érzékeltetve eléggé, hogy még milyen tényezőkkel számolnak, s hogy azok között milyen fontossági sorrendre tippelnek, sem azt, hogy milyen (esetleg ok-okozati) összefüggéseket feltételeznek a különböző meghatározó tényezők között. Az ismeretterjesztő irodalom olvasása esetében a két tényező meghatározó ereje egyforma, a szakirodalom olvasásánál a szakképzettség, a szépirodalom olvasásánál az iskolai végzettség meghatározó szerepe erősebb (az előbbié másfélszer, az utóbbié kétszer). (Ez esetben az olvasás az olvasásra fordított időt jelenti.) Nagy kár, hogy a kutatók egy tömbként kezelték az ismeretterjesztő irodalmat, pedig hát ebbe a kategóriába annyira különböző olvasmányok préselődnek össze, mint a szakácskönyv és az ideológiai brossúra, a humán és a reál tudományok eredményeit közérthető formában megjelentető könyvek. Az eljárás jogosságát és eredményességét maga a szerző bizonyította, amikor a *szépirodalom* kategóriáját nyolc alkategóriára bontotta (regény, elbeszélés, útirajz, életrajz, tudományos fantasztikus, költészet, dráma), s vizsgálhatta, hogy melyik irodalmi olvasmánytípus képezhet „hidat”, amelyen keresztül az olvasó eljuthat az ismeretterjesztő irodalomhoz. (A módszer hasonló volt ahhoz, amelyet a magyar kutatók is alkalmaztak: *Gondos Ernő* az „ízlésalakzatok”, *Balogh Zoltán* és *Kamarás István* az „élményalakzatok” vizsgálatánál.) Az ismeretterjesztő olvasmányokhoz legközelebb álló olvasmánynak – mondhatnánk, értelemszerűen – a tudományos fantasztikus regények és a tényirodalom (dokumentum regény, szociográfia stb.) bizonyultak a legtávolabbinak pedig a költemények.

Ami a *különböző típusú irodalmi olvasmányok közötti „rokonságot*”, illeti, ezt jól érzékelteti a következő táblázat, amelyben a számok a közelség mértékét érzékeltető sor-számok

	R	E	K	D	U	T	É	TF
regény (R)	X	1	2–3	6	4	2–3	5	7
elbeszélés (E)	1	X	3	6	7	5	2	4
költészet (K)	3	4	X	1	6	7	2	5
dráma (D)	4–5	3	1	X	7	2	4–5	6
útirajz (U)	4	5	6–7	6–7	X	2	1	3
tényirodalom (T)	4	6	7	5	1–2	X	1–2	3
életrajz (É)	5	4	3	6	1	2	X	7
tudományos fantasztikus (TF)	6	3	4	5	2	1	7	X

A tényirodalom és a regény látszik legmegfelelőbb „hídnak”, véli a szerző, joggal, de nem hangsúlyozza eléggé, hogy az elv gyakorlatba való átültetése csak akkor mehet zökkenőmentesen, ha az olvasót irányító könyvtáros tisztában van azzal, hogy az adott kategóriákba, – különösen vonatkozik ez a regényre – mennyire különböző (értékű, világú, tematikájú, megformálású) művek tartoznak. Az észet kutató számolt azzal, hogy a gyakorló könyvtárosok mindezt afféle kitalációnak, papírízű számításnak vélhetik, azért, konkrét értékeket helyettesítettek a képletbe: a könyvtári tagok konkrét választásait vizsgálva ellenőrizték a számítások igazát. Az „általában” és az „adott esetben” igen komoly mértékű egyezést mutatott. A könyvtári olvasmányválasztások persze nem minden esetben modellezik tökéletesen az olvasmányválasztást, hiszen az otthoni könyvekkel is számolni kell, valamint azzal is, hogy bizonyos olvasmánytípusok inkább ebből, mások inkább abból a forrásból származnak. (Sokan például a könnyebb olvasmányt a könyvtárból, a komolyabbat otthonról szerzik be, van aki költőt csak „sajátjából” olvas stb.) Néhány igen izgalmas *irodalomszociológiai* kérdést is érint a szerző. Véleményei továbbgondolkodásra készítetik az olvasót. Én magam nem látok annyira szoros összefüggést a tudományos-technikai forradalom és a *tudományos-fantasztikus regények* olvasása között, mint a szerző. Igaz, ő is hangsúlyozza a hatás áttételességét. A sci-fi – magyar kutatások is bizonyítják ezt – a jelenből való menekülésre is alkalmas eszköz, és társadalmi alternatívát is jelenthet. Fontos megállapítása a szerzőnek az is, hogy a tudományos-technikai forradalom korántsem csak az ismeretközlő művek és a tudományos fantasztikus irodalom olvasására hat serkentően, legalább ennyire érezhető hatása a *tényirodalom* növekvő szerepében is. Azt a megállapítását azonban mindenképpen meg kell kérdőjelezni, mely szerint „a tényirodalom népszerűségének emelkedése együtt jár a kultúra színvonalának emelkedésével”. Egyrészt azért, mert ideig-óráig tartó divathullámokkal is számolni kell, másrészt azért, mert ez a tendencia a fantázia és az elvonatkoztató készség csökkenését, valamint a pragmatizálódást is jelezheti, harmadrészt pedig azért, mert ebben az esetben is fontos tényező a minőség. Érdemes megemlíteni, hogy ezzel a kérdéssel kapcsolatban is idéz a szerző külföldi szakembert, éppen *Beládi Miklóst*. Ő ennek az olvasmánytípusnak a népszerűségét azzal magyarázza, hogy a sok mindenben csalódott olvasó immár illúziók nélkül akar szembenézni a valósággal. Ezzel az észet szerző nem ért egyet, mert szerinte a történelemnek vannak olyan korszakai, amelyeket a társadalom mélyreható szellemi átalakulása jellemez, amikor szükség van az áttételek nélküli, ködösítés nélküli ábrázolásra, és érvei között Lenin *Reed* könyvéhez írott előszava is szerepel. Abban kétségtelenül igaza volt Leninnek, hogy a dokumentativitás a kor követelménye, a szerzőnek azonban jobban figyelembe kellett volna venni olyan, az olvasói beállítódást manapság erőteljesebben meghatározó tényezőket, mint a demokratizálódás (ld. a tényirodalom mint kritikai irodalom) és a sematizmus-mérgezésből való kigyógyulás igénye.

A kutatók arra is megkérték a könyvtárba járó olvasókat, hogy sorolják be magukat a következő öt kategória valamelyikébe: a) csak regényt és elbeszélést olvas; b) ezen kívül útirajzot is; c) azokon kívül tudományos-fantasztikus regényt is, d) az útirajzon kívül életrajzot is; e) a tudományos-fantasztikus regényen kívül tényirodalmat is. Ebben az esetben már férfi–nő bontást is alkalmaztak, és ebben az esetben – ezt a szerző nem is hangsúlyozza eléggé – éppen ez a tényező bizonyult legerősebben meghatározónak.

Kiderült, hogy a nők és a férfiak „irodalmi olvasmányterképe” meglehetősen különböző, így a számításba vehető „hidak” is. A nők olvasmányszerkezetében kevesebb az „átjáró”, a „híd”. A férfiak körében a regénytől a tényirodalomhoz is van „átjáró”, a nők körében csak az útirajzhoz, a férfiaknál az útirajztól is ível „híd” a tényirodalomhoz, a nőknél csak az életrajzhoz. A nők körében csak két út vezet (az útirajztól és a tényirodalomtól), a férfiak körében három (az életrajzoktól is).

A szerző igen helyen állapítja meg, hogy nem elegendő a könyvtárosnak csak olvasmányait ismerni „pácienseinek”, *egyéni sajátosságait* is számításba kell venni, csak az kár, hogy ezek közül csak a nemet, az életkort, a képzettséget, a foglalkozást említi, a személyről, a beállítódásról, a világmépről, az értékrendről, az életútról – ha ennek vizsgálata nem is lehetett ennek a kutatásnak a keretében feladatunk – a szerző nem igen tesz említést, márpedig az olvasóval való párbeszédnek sokunk szerint ezek a kulcsfogalmak. Így aztán nem csoda, hogy a szerző egyértelműen pozitív eredményként könyveli el azt, hogy a könyvtári olvasók 90%-a elfogadta az ajánlott könyvet, s fel sem merül benne a gyanu, hogy ez a százalékarány nem csak a kísérlet eredményességének, vagy általában a jó olvasó-könyvtáros kapcsolatnak lehet mutatója, hanem olvasói szuverenitásnak illetve az olvasói konformitásnak is.

Mindent összevetve igen alapos, sokoldalú, magas szakmai színvonalú munka H.E. *Hansené*, alapos áttanulmányozásra, alapos kritikára érdemes írás. Végkicsengése is rokonszenves, hiszen arra inti könyvtáros olvasóit, hogy végül is *az olvasó az, akit igazán komolyan kell venni*, kutatási eredményeik és javaslataik ehhez képest csak másodlagosak. Mindent az utolsó oldalakon idézett kiváló olvasás-pedagógusok, *Rubakin* és *Pokrovskij* szellemében teszi, akik műzsái is, igazoltjai is ennek a fontos, pontos és eredményes kutatásnak.

KAMARÁS ISTVÁN